

**ВНЕСОК У РОЗВИТОК ІСТОРИКО-ЦЕРКОВНОЇ НАУКИ В
УКРАЇНІ**

Рецензія на книгу В.Г. Меші «Конфесійний та суспільний аспекти розвитку православної церкви в Україні 1875-1900 років». – Донецьк: Норд-Прес, 2007. – 298 с.

Помітною подією у вітчизняній історико-церковній науці став вихід монографії Меші Володимира Григоровича «Конфесійний та суспільний аспекти розвитку православної церкви в Україні 1875-1900 років», яка є базовою докторської дисертації автора. Потреба в такій праці назрівала давно і диктувалась різними мотивами. По-перше, вітчизняна історико-церковна школа ще перебуває на стадії становлення, і поповнення її новими іменами важливе. По-друге, дотепер ми не можемо твердити, що дослідженими є всі етапи історії православ'я в Україні у його інституційному вимірі. Зокрема, друга половина XIX ст. залишалась відносно слабо представленою в історіографії, хоча це, очевидно, один із найскладніших періодів в історії церкви. З ним пов'язані не тільки ліберальні реформи в країні, які започаткували формування нової системи суспільних відносин і поставили церкву перед складними викликами часу. Це був і період пошуку православним духовенством нових форм самоорганізації (особливо у вирішенні проблем матеріального забезпечення) і нової моделі комунікацій з паствою, яка збагатилась новими суспільними станами.

Монографія В.Г. Меші є успішною спробою комплексно осмислити історію православної церкви в Україні останньої чверті XIX століття. Відтворені різні сфери життєдіяльності православної церкви: особливості територіально-адміністративної структури, системи синодального та єпархіального управління, еволюція кадрового потенціалу духовенства, а також участь церкви в міжконфесійних, суспільних і, зокрема, національних відносинах.

Автор доводить, що церква в Україні, яка залишалась складовою РПЦ, і далі еволюціонізувала в напрямі завершення процесу національно-конфесійної асиміляції. У роботі виділені *ліберальний* (до початку 1880-х рр.) і *консервативний* етапи в розвитку церкви. Перший був пов'язаний із відновленням окремих принципів церковного соборноправ'я (у т. ч. виборності духовенства), другий – із поверненням до практики посадових призначень, посиленої цензури та ін. Цілком обґрунтоване твердження, що ця ситуація виявилась особливо вразливою для України, церква якої зберігала історичну пам'ять про втрачене у XVIII ст. власне соборноправ'я.

Аналізуючи особливості функціонування православної церкви, автор робить варті уваги висновки, згідно з яким чернеча аскеза не набула в Україні такої популярності, як у Росії. Такий стан речей пояснюється, зокрема, гібридним складом населення України, відповідним йому універсальним культурно-цивілізаційним типом ментальності. Разом з тим, справедливо констатується відносно високий освітній рівень духовенства, що підкреслювало його загалом високий статус.

Цікавими є сюжети, присвячені правовому статусу духовенства, джерелам його матеріального забезпечення, перипетіям місіонерського протистояння православного кліру з римо-католицькими та сектантськими громадами.

Сильною стороною роботи є історична реконструкція соціотворчої діяльності церкви останньої чверті XIX століття, особливості якої були пов'язані з участю духовенства в земському та міському самоуправлінні, з його політико-світоглядною

Випуск 2

диференціацією на ґрунті миротворчих заходів у середовищі бунтівних верств населення тощо. Безсумнівним здобутком автора є аналіз двох різноспрямованих тенденцій у політиці церкви щодо процесу українського національного відродження. Досліднику вдалося показати, що навіть за доби панування консерватизму частина православного духовенства зберігала й розвивала основи майбутнього автокефального руху.

Можна тільки вітати вихід у світ нової цікавої наукової монографії, сподіваючись, що вона додасть гостроти й динаміки новим дискусіям навколо складних проблем нашої церковної історії, відкриє нові варіанти врегулювання сучасних церковних суперечностей.